РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСЕНЕҢ МӘГАРИФ ҺӘМ ФӘН МИНИСТРЛЫГЫ
ФДАМУ “КАЗАН (ИДЕЛ БУЕ) ФЕДЕРАЛЬ УНИВЕРСИТЕТЫ”
ФИЛОЛОГИЯ ҺӘМ МӘДӘНИЯТАРА БАГЛАНЫШЛАР ИНСТИТУТЫ
Г. ТУКАЙ ИСЕМЕНДӘГЕ ТАТАР ФИЛОЛОГИЯСЕ ҺӘМ МӘДӘНИЯТАРА БАГЛАНЫШЛАР БҮЛЕГЕ
ТАТАР ӘДӘБИЯТЫ ҺӘМ УКЫТУ МЕТОДИКАСЫ КАФЕДРАСЫ

Л.Ф.ҖАМАЛИЕВА

ТАТАР ХАЛЫК АВЫЗ ИҖАТЫ

Лекцияләрнең кыска конспекты

КАЗАН

2014

Направление: 050100 «Педагогическое образование» (профиль подготовки 050100.62 «Родной татарский язык и литература и иностранный язык (английский) »: бакалавр»).
Учебный план: «Родной (татарский) язык и литература и иностранный язык (английский)» (очное, 2014)
Дисциплина: Б.3.И.8.1. «Татарское устное народное творчество / Татар халык авыз иҗаты» (бакалавр, 1 курс, очное обучение)».
Количество часов: 78 ч. (в том числе : лекции - 14, практические занятия – 22, самостоятельная работа – 42); форма контроля – зачет .
Аннотация курса: Цель курса «Татарское устное народное творчество» - дать представление о фольклоре как коллективном творчестве, о явлений духовной культуры народа во всем многообразии; значении фольклора в становлении татарской литературы, формирования ее национального своеобразия. Познакомить с системой жанров устного народного творчества, особенностями их функционирования, содержания и формы; научиться применять полученные знания в процессе собирания, систематизации и анализа произведений устного народного творчества. Познакомить с системой жанров устного народного творчества, особенностями их функционирования, содержания и поэтики. Научить применять полученные знания для решения задач профессиональной деятельности.

«Татар халык авыз иҗаты» курсының төп максаты- бакалаврларга фольклор хакында фәнни күзаллау тудыру. Аны халыкның коллектив иҗаты буларак күрсәтү, аның татар әдәбиятын формалаштыру һәм милли үзенчәлекләрен булдырудагы ролен күрсәтү. Курс халык авыз иҗаты жанрлары, аларның үзенчәлекләре, эчтәлеге һәм формасы, поэтикасы белән таныштыруны күздә тота. Алган белемнәрне гамәлдә кулланырга, кыр фольклор практикасы вакытында халык иҗаты берәмлекләрен җыярга системалаштырырга, анализларга өйрәтү.
Темы:
1. Фольклор и фольклористика / Фольклор һәм фольклористика. Обрядовый фольклор/ Йола фольлоры.
2. Эпические жанры. (Сказки. Эпос- дастаны. Предания и легенды. Паремии)/ Эпик жанрлар (Әкиятләр. Эпос- дастаннар. Риваятьләр һәм легендалар.Паремияләр).
3. Лирические и лиро-эпические жанры (Песни и такмаки. Баиты и мунаджаты Детский фольклор). / Лирик һәм лиро-эпик жанрлар(Җырлар һәм такмаклар Бәетләр һәм мөнәҗәтләр. Балалар фольклоры).
4. Общность в фольклоре. Фольклор и литература/ Фольклорда уртаклык мәсьәләләре. Фольклор һәм әдәбият.
Ключевые слова: фольклор, фольклористика, жанр, традиция, обряд, синкретизм, вариативность, сказка, песня, эпос, баит, мунаджат, общность, пословица, поговорка, предания, заклинание / халык авыз иҗаты, синкретизм, вариантлылык, жанр, әкият, җыр, бәет, дастан, афоризм, мәкаль, әйтем, ырым, миф, табышмак, риваять, легенда, уртаклык, традиция, йола.
Автор: Замалиева Луиза Фирдусовна, кандидат филологических наук, доцент кафедры татарской литературы и методики преподавания, отделения татарской филологии и межкультурной коммуникации им. Г.Тукая Института филологии и межкультурной коммуникации КФУ
тел.: (843) 2-21-33-51 email:zamalluiza@mail.ru
Дата начала эксплуатации: февраль 2015

Оглавление

Тема№1. Фольклор һәм фольклористика. Йола фольклоры. 4
Лекция №1. Филологик өйрәнү предметы буларак фольклор. Фольклор һәм фольклористика. 4
Лекция №2.Йола фольклоры. Календарь йола иҗаты. 6
Тема 2. Эпик жанрлар. 9
Лекция 3. Татар халык әкиятләре. 9
Лекция №4.Татар халык эпос- дастаннары. 12
Тема 3. Лирик һәм лиро-эпик жанрлар. 14
Лекция № 5. Татар халык җырлары 14
Лекция №6. Бәетләр. 18
Тема 4. Фольклорда уртаклыклар Фольклор, һәм әдәбият. 20
Лекция №7. Төрки халыклар фольклорында уртаклыклар 20
Курс буенча гомуми глоссарий: 24
Курс буенча гомуми информацион ресурслар: 26
Зачет өчен сораулар 33

Тема№1. Фольклор һәм фольклористика. Йола фольклоры.

Лекция №1. Филологик өйрәнү предметы буларак фольклор.

Фольклор һәм фольклористика.

Аннотация: Лекциядә фольклор төшенчәсенә билгеләмә бирелә. Фольклорның төп үзенчәлекләре билгеләнә.

Тема буенча терәк сүзләр: фольклор, фольклористика, халык авыз иҗаты, халык әдәбияты, синкретизм, вариантлылык, үзара бәйләнеш.

Теманы үзләштерү өчен методик рекомендацияләр:

- Тәкъдим ителгән лекциядә тема буенча төп төшенчәләр, гомуми фикерләр билгеләнә;
- Мөстәкыйль эш өчен тәкъдим ителгән биремнәрнең № 1 мәҗбүри, №2 яки № 3 нең үзегез теләгәнен сайлап эшләргә. Җавапны аерым файлга язып җибәрергә.

Чыганаклар исемлеге / источники информации:

Төп әдәбият:

1.Бакиров М. Фольклорның гомуми үзенчәлекләре. Фольклор фәне һәм татар фольклористикасы / М.Бакиров // Татар фольклоры. –Казан: Мәгариф, 2008. – Б. 5-15.

2. Урманче Ф. Милли фольклористиканың формалашуы (18-20 б.). XX гасыр башында татар фольклористикасы (20-21 б.). Совет чорында фольклор фәне (21- 23 б.) Фольклор фәнендә яңарыш чоры (23- 27 б.) // Ф. Урманче Татар халык иҗаты. – Казан: Мәгариф, 2002. – 355 б.

Өстәмә әдәбият:

1. Гайнуллин М. Каюм Насыйри (1825-1902) / Насыйри К. Сайланма әсәрләр. 2 томда. 1 том. – Казан: Татарстан китап нәшрияты, 1974. – Б. 5-26.
2. Мәхмүтов Х. Каюм Насыйри һәм татар фольклористикасы // Насыйри К. Сайланма әсәрләр. 4 томда, 3 том. – Казан: Татр.кит.нәшр., 2005.- Б. 3-14.
3. Ханнанова-Галимҗанова Э. Фазыл Туйкин: язучы, телче һәм фольклорчы. – Казан: ИЯЛИ АН РТ, 2006. –156 б.
4. Фольклор в системе национальных и общечловеческих ценностей: материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 110-летию со дня рождения Хамида Хуснутдиновича Ярмухаметова (Хамида Ярми)под ред. И.Г.Закировой. – Казань: ИЯЛИ, 2014. – 360 с.

Кыскартулар:
Ф- фольклор
ХАИ- халык авыз иҗаты

Глоссарий:
Фольклор- халык вәкилләре тарафыннан телдән иҗат ителеп, күп еллар буе халык хәтерендә сакланып килгән чәчмә һәм шигъри әсәрләр җыелмасы.

Синкретизм- бер жанрда берничә жанрга хас билгеләрнең кушылуы, укмашуы.

Вариантлылык- бер үк әсәрнең берничә варианты булуы.

Авыз иҗаты- фольклор әсәрләрнең телдән иҗат ителүе, һәм халык телендә яшәве.

Фольклористика – фольклорны, халык авыз иҗатын өйрәнү белән шөгыльләнә торган фән.

Өйрәнү өчен сораулар:
1. Фольклор төшенчәсенә билгеләмә. Халык иҗаты, халык әдәбияты терминнары.
2. Халык авыз иҗатына хас төп үзенчәлекләр.
3. Фольклорның башка фәннәр белән бәйләнеше.
4. Татар халык авыз иҗатын өйрәнгән галимнәр һәм аларның хезмәтләре.

Халык иҗаты ул- халык вәкилләре тарафыннан телдән иҗат ителеп, күп еллар буе халык хәтерендә сакланып килгән чәчмә һәм шигъри әсәрләр җыелмасы. Халыкара практикада халык иҗатын билгеләү өчен фольклор атамасы да кулланыла. Ф сүзе 1846 елда галим Вильям Томс тарафыннан фәнгә кертелгән халыкара термин. Ул ике өлештән тора: folk – халык, lore – акыл, хикмәт дигәнне аңлата. XX гасыр башында бездә халык иҗатына карата *халык әдәбияты*, 20 еллар уртасыннан Ф, 30 нчы еллардан халык иҗаты термины да әйләнешкә кереп китә. Фның төп үзенчәлекләренең берсе – ***аның телдән иҗат ителүе*** белән бәйле. Шуңа да без аны икенче төрле ХАИ дип атыйбыз. Халык иҗатының тагын бер әһәмиятле үзенчәлеге – аның – ***күмәк, коллектив иҗат нәтиҗәсе*** булуында. Халык иҗаты әсәрләренең тагын бер әһәмиятле үзенчәлеге – аның ***вариантлылыгы.*** Ф әсәрләре телдән телгә, берәүдән икенчегә, өченчегә тапшырыла. Бу үзенчәлек бер үк әсәрнең бер үк вакытта берничә кеше телендә яшәргә мөмкин булуын күрсәтә. Шул ук вакытта фольклор әсәрләре халык күңелендә гасырлар дәвамында яши. Ф га хас төп үзенчәлекләрнең тагын берсе – аның синкретик ***характерда*** булуы.

Синкретизм ул – грек сүзе, кушылу мәгънәсендә, әдәбият һәм сәнгать үсешенең башлангыч чорына хас булган бөтенлек, бүленмәгәнлек, ягъни, төрле тармак, төр һәм жанрларның үзара органик кушылган хәлдә булуы.

ХАИ әсәрләрен эчтәлеге, төзелеше-композициясе, образ-персонажлар системасы һәм башкарылу үзенчәлегенә карап өч зур төркемгә, (русча родка) бүлеп карыйлар: эпос, лирика, драма. Язма әдәбият әсәрләренең дә шундый ук төркемнәргә бүленүе фольклор традицияләреннән үк килә.

Фольклористика – Ф ны, халык авыз иҗатын өйрәнү белән шөгыльләнә торган фән. Ф фәннең һәм сәнгатьнең күп кенә төрләре белән турыдан-туры бәйләнештә тора. ХАИ, беренче чиратта, әдәбият белән бәйләнештә тора. Ф һәм әдәбият сүз сәнгатенең ике төре. Аларның уртак һәм аермалы яклары бик күп. ХАИтын халыкның тарихыннан башка да күз алдына китерү мөмкин түгел. Беренчедән, конкрет бер халыкның трихын белми торып, аның фольклорын белеп булмый. Икенчедән, ХАИ тарихны өйрәнергә ярдәм итә. ХАИның күп кенә жанрлары этнография (этнос- халык, графо- язам) сүзләреннән алынган; ул халыкның килеп чыгышын, материаль һәм рухи культурасын өйроәнә) фәне белән бик тыгыз бәйләнештә тора. ХАИ әсәрләренең теле татар әдәби теленең нормаларын тудыруда да мөһим чыганак һәм җирлек булып санала. ХАИ сәнгатьнең музыка һәм хореография кебек төрләре белән дә тыгыз бәйләнештә.

Теманы үзләштерүне тикшерү өчен сораулар һәм биремнәр:

1. Халык авыз иҗатына хас төп үзенчәлекләр.
2. Фольклорның башка фәннәр белән бәйләнеше.
3. Г.Тукайның “Халык әдәбияты” лекциясендә күтәрелгән мәсьәләләр.
4. Г.Ибраһимовның фольклорда һәм әдәбиятта халыкчанлык мәсьәләсен күтәрүе.
5. Г.Ибраһимов әсәрләрендә фольклор традицияләре.

Лекция №2.Йола фольклоры. Календарь йола иҗаты.

Аннотация: Лекциядә йола фольклоры турында сүз бара. Йолаларны классификацияләү үрнәге бирелә. Календарь йолаларга аерым игътибар ителә.

Тема буенча терәк сүзләр: йола, йола иҗаты, этнография, гаилә йолалары, календарь йолалар.

Теманы үзләштерү өчен методик күрсәтмәләр.

1.Тема буенча тәкъдим ителгән лекция материалын игътибар белән укырга.

2. Мөстәкыйль эш өчен тәкъдим ителгән сорауларга җавапны аерым файлга язып җибәргә.

Чыганаклар исемлеге / источники информации:

Төп әдәбият:

1. Бакиров М. Йола фольклоры / М.Бакиров // Татар фольклоры. –Казан: Мәгариф, 2008. – 359 б. Б. – 47-89.
2. Урманче Ф. Йола фольлоры // Ф.Урманче.Татар халык иҗаты. – Казан: Мәгариф, 2002. – 355 б.- Б.55-67.
3. Бакиров М.Х. Котлы булсын туегыз! – Казан: Сүз, 2007. –192 б.
4. Мөхәммәтҗанов Р. М. Башкортстан Ык буе татарларының йола иҗаты (туй поэзиясе). – Уфа.- 1990.-156 б.
5. Мөхәммәтҗанов Р. Татар туе. – Уфа, 1990. – 156 б.

Өстәмә әдәбият:

1. Уразман Р. Татар халкының йолалары һәм бәйрәмнәре. Казан: Татар. кит. нәшр., 1992.
2. Баязитова Ф.С. Нардуган // Түгәрәк уен. – 2012.- № 1. – Б. 74-75.

***Чыганаклар*:**

1. Баязитова Ф.С. Гомернең өч туе. Татар халкының гаилә йолалары. –Казан: Тат.кит. нәшр., 1992. –295 б.
2. Сайфулина Ф.С., Хасанова М.С. Язык тоболо-иртышских татар. Фонетический аспект (на материале фольклора сибирских татар). - Тобольск: ТГПИ им. Д.И. Менделеева, 2008. – 176 с.
3. Сәйфулина Ф.С., Җамалиева Л.Ф.Татар халык авыз иҗаты: уку-укыту ярдәмлеге.- Казан: Отечество, 2013.- 226 б.

Кыскартулар:
ЙФ- йола фольклоры
КЙ- календарь йола

Глоссарий:

Йола – аерым бер коллективның яисә кешенең иҗтимагый-хуҗалык һәм шәхси тормышындагы иң җитди моментларда башкарыла торган, борынгыдан килгән традицион хәрәкәт- гамәлләре.

Гадәт - ул киләчәк буыннарга мәдәниятны җиткерүнең үзенә бер традицион формасы.

Нардуган- яңа елны каршылау бәйрәме. 21 нче декабрьдән соң уйнала.

Нәүрүз- 21-март, көн белән төн тигезләшкән көнне. Төрки халыкларның яңа елны каршылау бәйрәме.

Сөрән- борынгы мәҗүси йола. Кыш тәмамланып яз башында уздырылган. Кешеләрнең җир эшләрен башларга әзерлеген тәэмин иткән. Йорт-җир чистартылган. Бары тик егетләр генә җыелышып, сөрән салып, авылдан явыз рухларны куып чыгарганнар.

Өйрәнү өчен сораулар:

1. Йола төшенчәсенә аңлатма.
2. Йоланың гадәттән аермасы.
3. Йолаларны классификацияләү.

ЙФ – халык иҗатының иң борынгы төрләреннән берсе. Кешеләр, хезмәт процессында туган тәҗрибәләре нигезендә, табигать көчләрен буйсындыру турында бик күптәннән бирле хыялланганнар. Ләкин табигать серләрен, аның үзгәрешләрен һәм сәбәпләрен төшенерлек аң-белемнең булмавы аркасында, кешеләр табигатькә буйсынырга, табынырга мәҗбүр булганнар. Йола ул – аерым бер коллективның яисә кешенең иҗтимагый-хуҗалык һәм шәхси тормышындагы иң җитди моментларда башкарыла торган, борынгыдан килгән традицион хәрәкәт- гамәлләре. Йола белән гадәт арасында аерма бармы? Гадәт ул киләчәк буыннарга мәдәниятны җиткерүнең үзенә бер традицион формасы. Ләкин аның йоладан аермасы шунда, ул максатка ярашлы хәрәкәтләрне киләчәк буыннарга җиткерә: хезмәт эшчәнлеге белән бәйле хәрәкәтләр, көнкүрештәге, гаиләдәге хәрәкәтләр. Мондый хәрәкәтләр нинди дә булса нәтиҗәгә ирешү өчен хезмәт итә. Халык йолалары белән бәйле шигъри әсәрләрне икегә бүлеп карыйлар: 1.Ел фасыллары дәвамында башкарыла торган хуҗалык эшләренә бәйле календарь йолалар. 2. Гаилә йолалары.

Йола текстларына аеруча якын торган һәм вакыт-вакыт алар белән керешеп киткән жанр – ырымнар. Алда күреп үткәнчә, ырымнарнаң бер төркемчәсе нәкъ менә хуҗалык аксатларында кулланыла һәм сүз-ритуал куатенә ышануга нигезләнгән йола тектларын үз эченә ала.

Инде гомуми нәтиҗәләр ясыйк. Димәк, татар крестьяннарының, авыл кешесенең элекке тормышы ел фасыллары һәм теге яки бу эшнең кайчан

башкарылуы белән бәйле йолаларга, бәйрәмнәргә гаять бай булган. Алар табигатьтәге үзгәрешләргә һәм ел да бер тәртиптә кабатлана торган хуҗалык эшләренә нигезләнеп формалашканнар һәм халыкның аграр характердагы календарен барлыкка китергәннәр. Хәзерге вакытта бу йолалар һәм текстларның күпчелеге архаик күренеш буларак кына, шулай ук балаларның уен фольклорында гына очрыйлар. Алар инде магик эчтәлекләрен югалтканнар. Ләкин йола-текстларда борыныгы ышану һәм фикерләү эзләре саклангалыгының сизелеп торуын инкарь итү дөрес булмас иде. Әлеге йола-тестларның үзенчәлекле әһәмияте дә менә шунда, реаль-практик максатка хезмәт иткән борынгы фикерләү системасын өйрәнергә мөмкинлек бирүләрендә.

Теманы үзләштерүне тикшерү өчен сораулар һәм биремнәр:

1. Йолалар нәрсәгә бәйле рәвештә классификацияләнә?
2. Календарь йолаларны төркемләгез һәм үзенчәлекләрен ачыклагыз.
3. Бүгенге туй йолаларының борынга йолалар белән уртак һәм аермалы якларын күрсәтегез.

Тема 2. Эпик жанрлар.

Лекция 3. Татар халык әкиятләре.

Аннотация: Лекциядә татар халык әкиятләре турында сүз бара. Әкиятләрне шартлы бүленеш буенча төркемләп, һәр төр, аның үзенчәлекләре турында мәгълүмат бирелә.

Тема буенча терәк сүзләр: әкият, сюжет, композиция, герой, деталь, тылсым.

Теманы үзләштерү өчен методик күрсәтмәләр.

1.Тема буенча тәкъдим ителгән лекция материалын игътибар белән укырга.

2. Мөстәкыйль эшкә тәкъдим ителгән әкият текстлары буенча сорауларга җавапны аерым файлга язып җибәрергә.

Чыганаклар исемлеге / источники информации:

Төп әдәбият:

1. Бакиров М. Әкиятләр // М. Бакиров Татар фольклоры. – Казан: Мәгариф, 2008.- 359 б.- Б. 116-135.
2. Урманче Ф. Әкиятләр // Татар халык иҗаты. Югары уку йортлары һәм колледжлар өчен дәреслек. — Казан: Мәгариф, 2002. – Б. 81-107.

Өстәмә әдәбият:

1. Җамалетдинов Л. Әкиятләрнең кайбер поэтик үзенчәлекләре // Фольклор теле- шигърият теле. Казан: Фикер, 2001. – Б. 45- 66.
2. Җамалетдинов Л. Көнкүреш әкиятләре // Татар халык иҗаты. Әкиятләр, 3 китап. Казан: Тат. кит. нәшр., 1981. – Б. 5-18.
3. Җамалетдинов Л. Тылсымлы әкиятләр // Татар халык иҗаты. Әкиятләр, 2 китап. Казан: Тат. кит. нәшр., 1978. – Б. 5- 22.
4. Ярми Х. Татар халкының поэтик иҗаты. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1967.
5. Ярми Х., Җамалетдинов Л. Татар халык әкиятләре. Жанрның төрләре һәм аны өйрәнү тарихы / Татар халык иҗаты. Әкиятләр. 1 нче китап. Казан: Тат. кит. нәшр., 1977. - Б. 7-26.

Фольклор әсәрләре текстлары:

1. Татар халык иҗаты. Әкиятләр. 1 нче китап (кереш мәкалә авторлары Х.Ярми, Л.Җамалетдинов). Казан: Тат. кит. нәшр., 1977.
2. Татар халык иҗаты. Әкиятләр, 2 китап (кереш мәкалә авторы Л.Җамалетдинов). Казан: Тат. кит. нәшр., 1978.
3. Татар халык иҗаты. Әкиятләр. 3 нче китап (төзүчесе һәм кереш мәкалә авторы Л.Җамалетдинов) Казан: Тат. кит. нәшр., 1981.
4. Татар халык иҗаты: Хрестоматия (Төзүчеләре, кереш мәкалә, аңлатмалар һәм библиографик күрсәткечләрне әзерләүчеләр –Ф.Урманчеев, К.Миңнуллин). – Казан: Мәгариф, 2005.

Кыскартулар:

ТХӘ – татар халык әкиятләре
ХТӘ – хайваннар турында әкиятләр
ТӘ- тылсымлы әкиятләр
ТКӘ – тормы-көнкүреш әкиятләре

Глоссарий:

Әкият – ул халык поэтик авыз иҗатының төп жанрларыннан берсе булып, уйдырмага таянган, тылсымлы, маҗаралы яисә көнкүреш характерындагы эпик, башлыча чәчмә сәнгать әсәре

Сюжет- халык авыз иҗатында яки әдәби әсәрләрдә вакыйга –хәлләр яки геройның холкы-характеры үсү-үзгәрү тарихы.

Композиция- әсәр өлешләренең урнашу тәртибе.

Деталь- әдәби әсәрдә белдерелүче эмоциональ-мәгънәви көчкә ия төгәллек.

Өйрәнү өчен сораулар:

1. Әкият төшенчәсенә билгеләмә.
2. Әкиятләрнең барлыкка килү тарихы.
3. Әкиятләрне классификацияләү.
4. Хайваннар турында әкиятләр.
5. Тылсымлы әкиятләр.
6. Тормыш-көнкүреш әкиятләре.

«Әкият» дигән сүз гарәпчә хикәят сүзенең фонетик яктан үзгәрүе нәтиҗәсендә барлыкка килгән. Өлкән буын вәкилләре арасында әкиятне хикәят дип атаучылар әле бүген дә очрый. Әкият – фольклорда катлаулы күренеш. Әкияткә билгеләмә түбәндәгечә: әкият – ул халык поэтик авыз иҗатының төп жанрларыннан берсе булып, уйдырмага таянган, тылсымлы, маҗаралы яисә көнкүреш характерындагы эпик, башлыча чәчмә сәнгать әсәре. Фәнни-тикшеренү максатларында әкиятләр күп халыкларда нигездә өч төргә бүлеп карала: ХТӘ; ТӘ; ТКӘ. Әлбәттә, бу бүленештә шартлылык шактый зур. Чөнки тикшеренүчеләр әкиятләр арасында үзенчәлекле сыйфатларга ия булган байтак кына төркемнәрне аералар (мифик, легендар, тарихи, героик, маҗаралы, сатирик, юмористик, новеллистик, табышмак, көлдергеч, алдавыч һ.б.) һәм бу төркемнәрнең кайберләре әлеге өч төр кысаларына гына сыеп бетә алмый. Шулай да күзәтү характерындагы хезмәтләрдә һәм әкият җыентыкларының төзелешендә нигез итеп жанрның өч төргә бүленешен алу гадәткә кергән. ТХӘ составында ХТӘ күп түгел. Язмалар саны буенча исәпләгәндә, алар чама белән әкият репертуарының нибары 5 процентын тәшкил итә. Бу әсәрләрнең күләмнәре дә зур түгел.

ТӘ нең нигезендә могҗизалы уйдырма ята. Галим М.Бакиров фикеренчә, «ул ике төрле башлангычка –тылсым һәм фантастикага нигезләнә. Тылсым борынгыларның мифологик карашлары нигезендә барлыкка килгән төрле саклану чараларын һәм ниндидер теләк-максатка ирешүдә ярдәм итәргә исәп ителгән магик предметларны һәм сүз-догаларны, шулай ук магик гамәл-йолаларны да үз эченә ала». ТӘгә хас интернациональ сыйфатларның берсе - вакыйганың күп мәртәбә (гадәттә өч мәртәбә) кабатлануы. Бу - әкият композициясенең үзенчәлекле законы, һәр кабатлауда каршылык арта, хәл

катлаулана бара. Бу бигрәк тә геройның авыр бурычлар башкаруы вакытында ачык күренә.

ТКӘ эчтәлеге, исеменнән үк күренгәнчә, тормыш-көнкүрешкә аеруча якын тора. Кагыйдә буларак, алар күләм ягыннан кыска булалар. Бу төр әкиятләрнең күпчелегенең нигезендә аерым кешеләр яки гаилә әгъзалары арасындагы мораль-этик конфликт, яки иҗтимагый мөнәсәбәтләргә бәйле конфликт ята.

Теманы үзләштерүне тикшерү өчен сораулар һәм биремнәр:

1. Әкиятләрнең классифакциясен мисаллар белән аңлатыгыз.
2. Тылсымлы әкиятләрнең поэтик үзенчәлекләрен санагыз.
3. Хайваннар турындагы әкиятләрнең сюжеты нәрсәгә бәйле?
4. Көнкүреш әкиятләренең мәзәкләр белән уртаклыгы һәм аермалары нәрсәдә?

Лекция №4.Татар халык эпос- дастаннары.

Аннотация: Лекциядә татар халык эпос-дастаннары турында сүз бара. Дастан төшенчәсенә билгеләмә бирелә. Дастаннарны төркемләү. “Идегәй” дастанының бүгенге көнгә килеп җитү тарихы сөйләнә.

Тема буенча терәк сүзләр/ ключевые слова: дастан, эпос, чичән.

Теманы үзләштерү өчен методик күрсәтмәләр.

1.Тема буенча тәкъдим ителгән лекция материалын игътибар белән укырга.

2. Мөстәкыйль эшкә тәкъдим ителгән дастан текстлары буенча сорауларга җавапны аерым файлга язып җибәрергә.

Чыганаклар исемлеге / источники информации:

Төп әдәбият:

1. Бакиров М. Эпос- дастаннар / М.Бакиров // Татар фольклоры. –Казан: Мәгариф, 2008. – 359 б. Б. – 47-89.

2. Урманче Ф. Халык эпосы- дастаннар / Ф.Урманче // Татар халык иҗаты. Югары уку йортлары һәм колледжлар өчен дәреслек. — Казан: Мәгариф, 2002.- Б. 182-216.

3. Әхмәтова Ф. Татар халык дастаннары // Татар халык иҗаты. Дастаннар.- Казан: Тат.кит. нәшр., 1984. – Б. 5- 28.

Өстәмә әдәбият:

1. Надиров И. Идегәй дастанының поэтикасы. Языки, духовная культура и история тюрков: традиции и современность: Труды международной

конференции в трех томах, 9-13 июнь, 1992 г. Казань, том. 2 . Академия наук Татарстана. – Москва: Инсан, 1997. – С. 165-167.
2. Надиров И. Идегәй нең шигърият дөньясы. // Казан утлары. – 1997. - №5. – Б. - 163-167.
3. Урманче Ф. Идегәй. Нурсолтан. Сөембикә. — Казан, 1997.
4. Урманчеев Ф. Героический эпос татарского народа. — Казань, 1984.
5. Ибраһимова Л. Төрки халыклар иҗатында "Чура батыр" дастаны. – Казан: Фикер, 2002. – 192 б.
6. Закирова И. Алпамыш дастаны, Түләк дастаны / Болгар чоры халык иҗаты.- Казан: Фикер, 2003. –Б. 55-98.

Фольклор әсәрләре текстлары:

1. Татар халык иҗаты. Дастаннар (кереш мәкалә авторы Ф.Урманче). - Казан: Тат. кит. нәшр., 1989.
2. Татар халык иҗаты: Хрестоматия (Төзүчеләре, кереш мәкалә, аңлатмалар һәм библиографик күрсәткечләрне әзерләүчеләр –Ф.Урманчеев, К.Миңнуллин). – Казан: Мәгариф, 2005.
3. Заманалар узган – дастан туган: Дастаннар (Төзүчесе Ф.Урманче).- Казан: Мәгариф, 2001.
4. Идегәй: татар халык дастаны. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1994.
5. Чура Батыр: татар халык дастаны. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1993. – 63 б.

Кыскартулар:

Д- дастан
ТГ- тарихи-героик
Ф- фольклор

Глоссарий:

Дастан- төрки һәм фарсы халыклары фольклорында һәм әдәбиятында, экият, легенда сюжетларын эшкәртеп язылган эпик характердагы әсәр.

Чичән- дастан кебек озын күләмле халык иҗаты әсәрләрен күңелдән белеп, кирәк вакытта үзеннән иҗади өстәлмәләр белән сөйләүче кеше.

Лекциядә карала торган сораулар:

1. Дастан төшенчәсенә билгеләмә.
2. Дастаннарны барлыкка килү тарихы.
3. Дастаннарны классификацияләү.
4. "Идегәй" дастаны.

Д – данлау, кемнәрнеңдер исемен, ниндидер вакыйгаларны, язмышларны халык күңеленә язып куеп, киләчәк буыннар хәтеренә җиткерү, тарихта калдыру дигән сүз. Д – төрки һәм фарсы Ф-да һәм әдәбиятларындагы эпик характердагы әсәр. Икенче төрле аларны эпос дип тә атыйлар. Эпос вакыйгалылыкка, хикәяләүгә нигезләнгән әдәби төрне белдерә һәм шушы сыйфатларга ия булган төрле әдәби һәм Ф жанрларын үз эченә ала. Тар мәгънәдә кулланылганда исә әкияти-мифологик һәм героик яки романтик планда хикәяләүче Ф жанрына, шулай ук халык эпосы йогынтысында формалашкан әдәби әсәрләргә карата кулланыла.

Д – гадәттә, әкият сюжетларын, риваять-легендаларны эшкәртеп язган әсәр. Шуңа күрә аңа әлеге жанрлардагы маҗаралылык, сихри тылсым, бәет һәм җырлардагы шигъри бизәкләр, мәкаль һәм әйтемнәрдәге хикмәтле фикерләр хас. Д-га гына хас булган, аның кыйммәтен, шигъри яңгырашын билгели торган сыйфатлар бар. Беренчесе – Д-да сурәтләнгән вакыйгаларның реаль, тарихи җирлеге булу. Әлеге вакыйгалар барган урыннар төгәл билгеләнә, вакыт та конкрет тарихи чорга тәңгәл килә. Икенчедән, әсәрдә халык хыялындагы иң матур сыйфатларны үзенә туплаган герой тасвирлана.

Теманы үзләштерүне тикшерү өчен сораулар һәм биремнәр:

1. Дастан төшенчәсенә билгеләмә бирегез.
2. Дастаннарның төрләрен санагыз.
3. “Идегәй” дастанының бүгенге көнгә килеп җитү тарихы турында ниләр беләсез?

Тема 3. Лирик һәм лиро-эпик жанрлар.

Лекция № 5. Татар халык җырлары

Аннотация: Лекциядә татар халык җырлары турында сүз бара. Җырларга классификация ясала. Аерым җыр жанрының үзенчәлекләре аңлатыла.

Тема буенча терәк сүзләр/ ключевые слова: җыр, йола җырлары, уен җырлары, тарихи җыр, лирик җырлар.

Теманы үзләштерү өчен методик күрсәтмәләр.

1.Тема буенча тәкъдим ителгән лекция материалын игътибар белән укырга.
2. Мөстәкыйль эшкә тәкъдим ителгән җыр текстлары буенча сорауларга җавапны аерым файлга язып җибәрергә.

Чыганаклар исемлеге / источники информации:

Төп әдәбият:

1. Миңнуллин К.М. Һәр чорның үз җыры. — Казан: Мәгариф, 2003.
2. Урманче Ф. Тарихи җырлар (175-182, 246-249 б.); Лирик җырлар (287-306 б.) Татар халык иҗаты. Югары уку йортлары һәм колледжлар өчен дәреслек. — Казан: Мәгариф, 2002.
3. Ярми Х. Татар халкының поэтик иҗаты. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1967.

Өстәмә әдәбият:

1. Җамалиева Л.Ф. Фольклорда уртаклык мәсьәләләре. – Казан: Алма-Лит, 2003.- 64 б.
2. Мәһдиев М.С. Татар халык җырларының поэтикасы // Халык иҗаты әсәрләрен система итеп тикшерү тәҗрибәсе: фәнни хезм. җыент. — Казан: Казан ун-ты нәшр., 1982. — Б.65–110.
3. Нигмедзянов М.Н. Татарская народная музыка.— Казань: Магариф, 2003.
4. Поэтика татарского фольклора (Сост. Х.Махмутов). Казань, 1991.
5. Ягъфәров Р. Такмакларның поэтикасы турында // Фольклор теле-шигърият теле. Казан: Фикер, 2001. – Б.36-44.

Фольклор әсәрләре текстлары:

1. Татар халык иҗаты. Кыска җырлар (кереш мәкалә авторы И.Надиров). - Казан: Тат. кит. нәшр., 1976.
2. Татар халык иҗаты. Йола һәм уен җырлары. (кереш мәкалә авторы Н.Надиров). - Казан: Тат. кит. нәшр., 1980.
3. Татар халык иҗаты. Тарихи һәм лирик җырлар (кереш мәкалә авторы И.Надиров). - Казан: Тат. кит. нәшр., 1988.

Кыскартулар:

ТХҖ- татар халык җырлары
ЙҖ- йола җыры
УБҖ-уен-бию җыры
ТҖ- тарихи җыр
ЛҖ- лирик җыр

Глоссарий:

Җыр- сүз-текст белән көй-музыканың үзара үрелүенә нигезләнгән, җырлап башкаруны күздә тотып иҗат ителгән әсәр.
Йола җыры- аерым бер йоланы башкарганда җырлана торган җыр.
Уен-бию җыры- уен яки бию вакытында җырлана торган махсус җыр.
Тарихи җыр- тарихи вакыйгалар белән бәйле җырлар.
Лирик җыр- кешенең хис-кичерешләре белән бәйле җырлар.

Лекциядә карала торган сораулар:
1. Җыр төшенчәсенә билгеләмә.
2. Җырларны өйрәнү тарихыннан.
3. Татар халык җырларын классификацияләү.
4. Йола җырлары.
5. Тарихи җырлар.
6. Уен-бию җырлары.
7. Лирик җырлар.

Җыр – сүз-текст белән көй-музыканың үзара үрелүенә нигезләнгән, җырлап башкаруны күздә тотып иҗат ителгән әсәр. Функцияләренә, иҗтимагый вазифаларына бәйле рәвештә ТХҖ-лары дүрт жанр төркеменә бүленә: ЙҖ, ТҖ, УБҖ, ЛҖ.

ЙҖ халык авыз иҗатының иң борынгы төрләреннән санала. ТХҖ өйрәнгән галим И.Надиров бу төр поэзияне өч төркемгә бүлеп карый: 1) мәҗүсилек һәм борынгы чорлардан калган шигъри сүз үрнәкләре, ырымнар; 2) ел фасылы (календарь) белән бәйле поэтик иҗат үрнәкләре; 3) туй йоласына караган җырлар.

УБҖ − җырларның гамәли вазифа үтәүгә бәйле булган һәм башкарылу формасы ягыннан борынгы чорны хәтерләткән төрләре. Аларның халык арасында киң таралуы чагыштырмача соңгырак чорга – узган гасырның 30нчы-50нче елларына туры килсә дә, барлыкка килүләре һәм формалашулары бик борынгы дәверләр белән бәйле. Бу җырларын конкрет бер вакытта гына һәм билгеле бер коллективта гына башкарып була. Икенчедән, әлеге җырларның функцияләре бик үзенчәлекле: алар әлеге уеннарны һәм биюләрне оештыруда хәлиткеч роль уйныйлар. Уенсыз һәм биюсез аларның эчтәлеген төгәл генә аңлатып булмый.

УБЖның бер өлешен бию такмаклары алып тора. Бу күп кенә халыклар иҗатында урын алган бик борынгы жанр. Такмакларның вазифасы биюгә өндәү-кыстау, биючегә мөрәҗәгать итү, аның хәрәкәтләрен хуплау, осталыгына соклану яисә шаяртып көлү, тексттагы шаян сүзләр аша бәйрәмдә катнашучы берәр кешегә әйтер сүзне җиткерүдән гыйбарәт. Такмакларның рифмалары һәм ритмнары бик төгәл.

ТҖ-га хас төп үзенчәлек – халык, ил тормышындагы зур тарихи вакыйгаларны, күренекле шәхесләрне сәнгатьчә чагылдыру. Аларның аерым төр буларак барлыкка килүе XIII- XV йөзләргә карaса да, чәчәк ату дәвере XIX йөзгә туры килә. Татар халык җырларын өйрәнүгә бик күп фәнни хезмәтләр багышлаган галим И.Надиров фикеренчә: «Кагыйдә буларак, аларда сурәтләнгән күпчелек вакыйгаларның реаль конкрет җирлеген, ә шәхесләрнең прототипларын ачыкларга мөмкин. Шуның белән бергә жанр өчен уйдырмалылык та хас. Тарихи җырлар арасында шигъри хыял ярдәмендә иҗат ителгән вакыйгалар да, персонажлар да очрый» [Надиров, 1988: 6].

Җырларның иң киң таралган төре исә – ЛЖ. Алар – кешенең аерылгысыз юлдашы буларак, теләсә кайсы вакытта, төрле урында башкарылып, аның күңеленә гаять якын торып, һәрвакыт юатып, тирән кайгы-хәсрәтен һәм кичерешләрен уртаклашучы җырлар. Бу төр әсәрләр халык арасында бүген дә популяр. Алар, күләмнәренә бәйле рәвештә лирик озын җырлар һәм лирик дүртьюллыклар дигән ике төркемгә бүленәләр. Аларның саны бик күп, берничә дистә меңгә җитә. Бу ике төрнең дә яшәү һәм таралу даирәсе киң, анда сурәтләнгән темалар да күптөрле. Лирик җырларда халыкның патша заманындагы иҗтимагый тигезсезлеге, читкә китеп мал, бәхет эзләп йөрүе, хатын-кызның авыр тормышы, хокуксызлыгы, дуслык-туганлык мөнәсәбәтләре, мәхәббәт һәм башка темалар үзәктә тора.

Теманы үзләштерүне тикшерү өчен сораулар һәм биремнәр:

1. Җырларның төркемчәләрен санагыз.
2. Йола җырлары бүген актив кулланылыштамы?

3. Лирик җырлар арасында хәзерге вакытта иң популяр булганнарын күрсәтегез.

Лекция №6. Бәетләр.

Аннотация: Лекциядә татар халык бәетләре турында сүз бара. Бәетләргә классификация ясала. Жанрының үзенчәлекләре аңлатыла.

Тема буенча терәк сүзләр/ ключевые слова: бәет, лиро-эпик жанр.

Теманы үзләштерү өчен методик күрсәтмәләр.

1.Тема буенча тәкъдим ителгән лекция материалын игътибар белән укырга.

2. Мөстәкыйль эшкә тәкъдим ителгән соңгы еллард иҗат ителгән бәет текстлары буенча сорауларга җавапны аерым файлга язып җибәрергә.

Чыганаклар исемлеге / источники информации:

Төп әдәбият:

1. Әхмәтова Ф., Надиров И., Ягъфәров Р.Татар халкының бәетләре һәм мөнәҗәтләре // Татар халык иҗаты. Бәетләр. – Казан: Тат.кит.нәшр., 1983. – Б. 5-22.

2. Бакиров М. Бәетләр / М.Бакиров // Татар фольклоры. –Казан: Мәгариф, 2008. – 262-299 б.

3. Башкурова-Садыйкова А.Х. Ислам һәм татар халык иҗаты / А.Башкурова-Садыйкова. Казан: ИЯЛИ АН РТ, 2005. – 232 б.

4. Урманче Ф. Бәетләр / Ф.Урманче. Татар халык иҗаты. Югары уку йортлары һәм колледжлар өчен дәреслек. –Казан: Мәгариф, 2002.– 335 б. – Б. 166-171, 217-221,239-246, 265-271.

Өстәмә әдәбият:

1. Бакиров М. Бәет эволюциясенә бер караш // Татар фольклоры жанрлары. — Казан, 1978. — Б. 51–69.

2. Хөснуллин К. Мөнәҗәтләр һәм бәетләр / К.Хөснуллин.− Казан: Раннур, 2001.

Фольклор әсәрләре текстлары:

1. Татар халык иҗаты. Бәетләр (кереш мәкалә авторлары Ф.Әхмәтова, И.Надиров, Р.Ягъфәров). – Казан: Тат. кит. нәшр., 1983.

2. Татар халык иҗаты: Хрестоматия (Төзүчеләре, кереш мәкалә, аңлатмалар һәм библиографик күрсәткечләрне әзерләүчеләр – Ф.Урманчеев, К.Миңнуллин). – Казан: Мәгариф, 2005.

Кыскартулар:

Б-бәет

ТХИ- татар халык иҗаты

Глоссарий:
Бәет **–** гарәп теленнән “ике юллык тезмә” дигән мәгънәгә туры килә. Көйләп башкаруга нигезләнгән лиро-эпик төргә караган әсәр.
Лиро-эпик - бу төргә караган әсәрләр үзенә эпик һәм лирик төргә хас сыйфатларны туплый, анда хис-кичереш тә, вакыйгалылык та хас.

Лекциядә карала торган сораулар:

1. Бәет төшенчәсенә билгеләмә.
2. Бәетләрне өйрәнү тарихыннан.
3. Бәетләрне классификацияләү.
4. Хәзерге бәетләрнең поэтик үзенчәлекләре.

Б – нигезенә кайгылы яки көлкеле вакыйга салынган, ТХИ-ның лиро-эпик жанры. Б тормышта булып узган вакыйгаларны суынмаган эзләреннән тасвирлый. Шуңа күрә ул хис-кичерешләрнең иң киеренке вакытларында туа. «Б» атамасы гарәп телендә ике юллык строфа төрен белдерүче «бәйт» сүзеннән алынган дип исәпләнелә.

Б җанры фаҗигале һәм героик вакыйгалар, шулай ук гыйбрәтле һәм гадәттән тыш хәлләр уңае белән чыгарылган әсәрләрне берләштерә. Аларның тексты шигъри формада була һәм телдән әйтелә яки көйләп башкарыла. Б-не иҗат итүдә халыкның барлык сыйнфый катлау вәкилләре: эшчеләр һәм крестьяннар, укымышлылар, ягъни мәдрәсә шәкертләре дә катнашкан.

Галимнәр Б-не үз эчендә берничә типка бүлеп карыйлар: тарихи вакыйгалар һәм шәхескә багышланган Б, авыр замана, ирексез хезмәт, хатын-кызларның михнәтле язмышын чагылдырган Б, җир, ирек өчен көрәшне гәүдәләндергән Б, шәхси фаҗигаләргә багышланган, сыйнфый-социаль фаҗигалеккә нигезләнгән Б һ.б.

Татарларда тагын бер төрле фольклор әсәрләрен “бәет” дип йөртәләр. Алар инде фаҗигале классик бәетләрдән **сатирик яки юмористик** эчтәлекләре белән аерылып торалар. Мондый Б –р чынбарлыкны комик-эстетик мөнәсәбәт аша гәүдәләндерәләр, аерым тормыш күренешләрен стира

һәм комизм принцибыннан чыгып бәя бирәләр.Мисал өчен «Уңмаган килен» «Сеңел белән түтәй», «Кашык бәете», «Шәрәф мулла», «Кәҗә бәете».

Б-нең эчтәлек структурасы, гомумән алганда, өч мөһим компоненттан тора: 1) фаҗига (фаҗигале вакыйга яки хәл); 2) фаҗигаләрнең нәтиҗәләре, нинди югалтуларга китерүе; 3) фаҗига тудыручыны һәм фаҗига сәбәпләрен социаль инкарь итү. Соңгысы ике төрле – эмоциональ һәм көч белән инкарь итү формаларында гәүдәләнә.

Теманы үзләштерүне тикшерү өчен сораулар һәм биремнәр:

1. Бәетләрнең тематик төркемнәрен атагыз.
2. Бәетләрнең композицион үзенчәлекләрен аңлатыгыз.
3. Хәзерге көндә иҗат ителгән бәетләргә тематик классификация ясагыз.

Тема 4. Фольклорда уртаклыклар Фольклор, һәм әдәбият.

Лекция №7. Төрки халыклар фольклорында уртаклыклар.

Аннотация: Лекциядә төрле халыкларның авыз иҗатындагы уртаклыклар турында сүз бара. Уртаклыкларның төрләре аңлатыла.

Тема буенча терәк сүзләр/ ключевые слова: уртаклык, генетик уртаклык, типологик уртаклык, мәдәни уртаклык.

Теманы үзләштерү өчен методик күрсәтмәләр.

1.Тема буенча тәкъдим ителгән лекция материалын игътибар белән укырга.

2. Тема буенча реферат язырга.

Чыганаклар исемлеге / источники информации:

Төп әдәбият:

Ахметьянов Р.Г. Общая лексика духовной культуры народов Среднего Поволжья / Р.Г.Ахметьянов. — М.: Наука, 1981. —144 с.

Җамалиева Л.Ф. Фольклорда уртаклык мәсьәләләре. – Казан: Алма-Лит. – 2003.- 62 б.

Миңнуллин К.М. Һәр чорның үз җыры / К.М.Миңнуллин. — Казан: Мәгариф, 2003. — 400 б.

Өстәмә әдәбият

Егоров Н.И. По следам златорогого оленя / Н.И.Егоров // Межэтнические общности и взаимосвязи фольклора народов Поволжья и Урала: сб.ст. — Казань, 1983. — С.128-133.

Зарипов Н.Т. Изучение межнациональных фольклорных связей Башкирии / Н.Т.Зарипов // Межэтнические общности и взаимосвязи фольклора народов Поволжья и Урала: сб.ст. — Казань: ИЯЛИ им. Г.Ибрагимова КФАН СССР, 1983. — С. 25-30.

Иванов И. О некоторых чертах общности поэтики мари и чувашей / И.Иванов // Чувашский язык, литература и фольклор . — Чебоксары, 1972.— С.414-417.

Кондратьев М.Г. О чувашско-татарских параллелях в сюжетике народных песен / М.Г.Кондратьев // Национальное и народное в чувашском искусстве. — НИИЛИЭ при Совете Министров ЧР. —Чебоксары, 1993. — С. 33-57.

Кыскартулар:
У- уртаклыклар
Ф-фольклор
ГУ-генетик уртаклык
ТУ-типологик уртаклык

Глоссарий:

Уртаклык **–** төрле халыкларның авыз иҗатында жанрлардагы, сюжеттагы, образлар системасындагы охшаш күренешләр.

Генетик уртаклык- кардәш халыклар фольклорындагы уртаклыклар.

Типологик уртаклык- төрле халыкларның авыз иҗатында тормыш-көнкүрештәге бер үк вакыйгаларбелән бәйле уртаклыклар.

Мәдәни уртаклык - бер төбәктә яшәгән төрле халыкларның уртак мәдәни вакыйгаларына бәйле охшашлыклар.

Лекциядә карала торган сораулар:

1. Фольклорда уртаклык төшенчәсе.
2. Уртаклыкларның төрләре.
3. Генетик уртаклыклар.
4. Типологик уртаклыклар.
5. Мәдәни уртаклыклар.

Һәр халыкның Ф-ы, аның тарихы, мәдәнияте, гореф-гадәтләре, йолалары шикелле үк, кабатланмас һәм үзенчәлекле. Шулай да инде беренче фольклорчы галимнәр үк төрле халыкларның әкият, җыр һәм башка әсәрләрендә охшашлыклар булуына игътибар иткәннәр. Бер үк тарихи вакыйгалар кичергән, кардәш телләрдә сөйләшүче халыклар Ф-дагы сюжетлар, мотивлар, образлар охшашлыгы фәндә ГУ дип атала. Төрле телләр семьялыгына караучы халыклар Ф-дагы У-лар еш кына *алынмалар* аркылы килә. Шул ук вакытта бер-берсеннән шактый еракта яшәгән һәм бервакытта да аралашмаган халыкларның авыз иҗатында да У-лар очрарга мөмкин. Мондый күренеш һәр халыкның гаиләдә һәм иҗтимагый тормышта бердәй шартларда яшәвеннән килеп чыга. Бу очракта бер яки берничә яктан бер-берсенә охшаш фольклор әсәрләре һәр халыкта мөстәкыйль барлыкка килә. Әлеге күренеш ТУ дип билгеләнә.

Төрле халыклар иҗатындагы уртаклыклар алар арасындагы озак вакытларга сузылган икътисади, сәяси, мәдәни элемтәләрнең нәтиҗәсе

уларак барлыкка килергә һәм иҗади хезмәттәшлек формасында да яшәргә мөмкин. Монда халыкларның тарихи язмышларындагы охшашлыклар, географик яктан күршеләр булып яшәүләре, бер урыннан икенчесенә күчеп утырулары, бер халыкның башка халык тарафыннан яулап алынуы һәм башкаларның зур тәэсире бар. Әлеге җирлектә барлыкка килгән «охшаш күренешләр Ф-да тарихи-мәдәни уртаклыклар дип атала.

Теманы үзләштерүне тикшерү өчен сораулар һәм биремнәр:

1. Уртаклык төшенчәсенә билгеләмә бирегез.
2. Уртаклыкларның төрләрен санагыз.
3. Төрки халыкларның җырларындагы уртаклыкларны санагыз.

1. Курс буенча гомуми кыскартулар:

Б-бәет
ГУ-генетик уртаклык
Д- дастан
ЙҖ- йола җыры
ЙФ- йола фольклоры
КЙ- календарь йола
ЛҖ- лирик җыр
ТӘ- тылсымлы әкиятләр
ТГ- тарихи-героик
ТҖ- тарихи җыр
ТКӘ – тормы-көнкүреш әкиятләре
ТУ-типологик уртаклык
ТХӘ – татар халык әкиятләре
ТХҖ- татар халык җырлары
ТХИ- татар халык иҗаты
У- уртаклыклар
УБҖ-уен-бию җыры
Ф- фольклор
Ф- фольклор
Ф-фольклор
ХАИ- халык авыз иҗаты
ХТӘ – хайваннар турында әкиятләр

Курс буенча гомуми глоссарий:

Авыз иҗаты- фольклор әсәрләрнең телдән иҗат ителүе, һәм халык телендә яшәве.

Әкият – ул халык поэтик авыз иҗатының төп жанрларыннан берсе булып, уйдырмага таянган, тылсымлы, маҗаралы яисә көнкүреш характерындагы эпик, башлыча чәчмә сәнгать әсәре

Бәет – гарәп теленнән “ике юллык тезмә” дигән мәгънәгә туры килә. Көйләп башкаруга нигезләнгән лиро-эпик төргә караган әсәр.

Вариантлылык- бер үк әсәрнең берничә варианты булуы.

Гадәт - ул киләчәк буыннарга мәдәниятны җиткерүнең үзенә бер традицион формасы.

Генетик уртаклык- кардәш халыклар фольклорындагы уртаклыклар.

Дастан- төрки һәм фарсы халыклары фольклорында һәм әдәбиятында, әкият, легенда сюжетларын эшкәртеп язылган эпик характердагы әсәр.

Деталь- әдәби әсәрдә белдерелүче эмоциональ-мәгънәви көчкә ия төгәллек.

Җыр- сүз-текст белән көй-музыканың үзара үрелүенә нигезләнгән, җырлап башкаруны күздә тотып иҗат ителгән әсәр.

Йола – аерым бер коллективның яисә кешенең иҗтимагый-хуҗалык һәм шәхси тормышындагы иң җитди моментларда башкарыла торган, борынгыдан килгән традицион хәрәкәт- гамәлләре.

Йола җыры- аерым бер йоланы башкарганда җырлана торган җыр.

Композиция- әсәр өлешләренең урнашу тәртибе.

Лирик җыр- кешенең хис-кичерешләре белән бәйле җырлар.

Лиро-эпик - бу төргә караган әсәрләр үзенә эпик һәм лирик төргә хас сыйфатларны туплый, анда хис-кичереш тә, вакыйгалылык та хас.

Мәдәни уртаклык - бер төбәктә яшәгән төрле халыкларның уртак мәдәни вакыйгаларына бәйле охшашлыклар.

Нардуган- яңа елны каршылау бәйрәме. 21 нче декабрьдән соң уйнала.

Нәүрүз- 21-март, көн белән төн тигезләшкән көнне. Төрки халыкларның яңа елны каршылау бәйрәме.

Синкретизм- бер жанрда берничә жанрга хас билгеләрнең кушылуы, укмашуы.

Сөрән- борынгы мәҗүси йола. Кыш тәмамланып яз башында уздырылган. Кешеләрнең җир эшләрен башларга әзерлеген тәэмин иткән. Йорт-җир чистартылган. Бары тик егетләр генә җыелышып, сөрән салып, авылдан явыз рухларны куып чыгарганнар.

Сюжет- халык авыз иҗатында яки әдәби әсәрләрдә вакыйга –хәлләр яки геройның холкы-характеры үсү-үзгәрү тарихы.

Тарихи җыр- тарихи вакыйгалар белән бәйле җырлар.

Типологик уртаклык- төрле халыкларның авыз иҗатында тормыш-көнкүрештәге бер үк вакыйгаларбелән бәйле уртаклыклар.

Уен-бию җыры- уен яки бию вакытында җырлана торган махсус җыр.

Уртаклык – төрле халыкларның авыз иҗатында жанрлардагы, сюжеттагы, образлар системасындагы охшаш күренешләр.

Фольклор- халык вәкилләре тарафыннан телдән иҗат ителеп, күп еллар буе халык хәтерендә сакланып килгән чәчмә һәм шигъри әсәрләр җыелмасы.

Фольклористика – фольклорны, халык авыз иҗатын өйрәнү белән шөгыльләнә торган фән.

Чичән- дастан кебек озын күләмле халык иҗаты әсәрләрен күңелдән белеп, кирәк вакытта үзеннән иҗади өстәлмәләр белән сөйләүче кеше.

Курс буенча гомуми информацион ресурслар:

а) төп әдәбият :

1. Әхмәтова Ф. Татар халык дастаннары // Татар халык иҗаты. Дастаннар.- Казан: Тат.кит. нәшр., 1984. – Б. 5- 28.
2. Әхмәтова Ф., Надиров И., Ягъфәров Р.Татар халкының бәетләре һәм мөнәҗәтләре / Татар халык иҗаты. Бәетләр. – Казан: Тат.кит.нәшр., 1983. – Б. 5-22.
3. Бакиров М. Х. Туй йолалары һәм аларга бәйләнешле поэтик әсәрләр // Мирас. — 1998. — № 4. — Б. 81-95.
4. Бакиров М.Х. Халык хәтере. Тарихи җырларыбыз һәм бәетләребез турында // Мирас. — Казан, 1992. — № 10. — Б. 33-38.
5. Бакиров МХ. Лирик җырлар // Мирас. — 1998. — № 8. — Б. 74-82.
6. Балалар фольклоры һәм җырлы-сүзле йөз төрле уен. (Җыеп төзүче һәм аңлатма мәкаләләр бирүче Н.Исәнбәт). – Казан: Тат. кит. нәшр., 1984.
7. Бәширов Г. Мәзәк турында бер-ике сүз // Сов. әдәбияты. – 1959. - № 9. – Б. 108-118.
8. Гыйләҗетдинов С. Риваятьләр, легендалар һәм мифологик хикәятләр турында // Татар халык иҗаты. Риваятьләр һәм легендалар. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1987. – Б. – 5-18.
9. Дәүләтшин Г. Болгар мифологиясе һәм халык авыз иҗаты / Татар әдәбияты тарихы. 6 томда. 1 том. – Казан: Татарстан китап нәшрияты, 1984.- 97-115 б.
10. Җамалетдинов Л. Көнкүреш әкиятләре // Татар халык иҗаты. Әкиятләр, 3 китап. Казан: Тат. кит. нәшр., 1981. – Б. 5-18.
11. Җамалетдинов Л. Тылсымлы әкиятләр // Татар халык иҗаты. Әкиятләр, 2 китап. Казан: Тат. кит. нәшр., 1978. – Б. 5- 22.
12. Җамалиева Л. Татар фольклорчылары: Методик кулланма. – Казан: ТДГПУ, 2009.
13. Җамалиева Л. Фольклорда уртаклык мәсьәләләре: Татар, башкорт һәм чуаш халык җырлары мисалында. Уку ярдәмлеге. – Казан: Алма-Лит, 2003.
14. Исәнбәт Н. Балалар дөньясы: Такмак-такмазалар, җыр, мәкаль, табышмаклар, алдавыч әкиятләр һәм башкалар. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1970.
15. Исәнбәт Н. Мәкальләребез турында / Татар халык мәкальләре. Өч томда. 1 том. – Казан: Тат.кит.нәшр., 1959.
16. Исәнбәт Н. Татар табышмаклары турында // Татар халык табышмаклары. – Казан: Тат.кит.нәшр, 1970. – Б. 7- 95.
17. Мәхмүтов Х. Ел тәүлеге – 12 ай (халык календаре битләреннән). – Казан: Тат. кит.нәшр., 1991.
18. Мәхмүтов Х. Каюм Насыйри һәм татар фольклористикасы / Насыйри К. Сайланма әсәрләр. 4 томда, 3 том.. – Казан: Тат. кит. нәшр., 2005.
19. Мәхмүтов Х. Татар халкының афористик иҗаты / Татар халык иҗаты.

Мәкальләр һәм әйтемнәр. – Казан: Тат.кит.нәшр., 1987. – Б. 5-36.
20. Мәхмүтов Х. Татар халык мәзәкләре // Татар халык иҗаты. Мәзәкләр. – Казан: 1979. – Б. 5-26.
21. Мәхмүтов Х. Язылмаган кануннар (Фольклорда әдәп-әхлак мәсьәләләре). – Казан: Тат. кит. нәшр., 1995.
22. Межэтнические общности и взаимосвязи фольклора народов Поволжья и Приуралья: (Материалы симпозиума. – Казань, 22-23 ноября 1979 г.). – Казань, 1983.
23. Миннуллин К. Общая символика в песеной поэзии народов Поволжья и Приуралья // Типология татарского фольклора. – Казань: Издательство "Мастер-Лайн", 1999. – С. 32-48.
24. Миңнуллин К.М. Һәр чорның үз җыры. — Казан: Мәгариф, 2003.
25. Мөхәммәтҗанов Р. Башкортстан Ык буе татарларының йола иҗаты. (Календарь поэзия). "Татар халык иҗаты" курсы буенча уку әсбабы. – Уфа: БДУ нәшрияты, 1982. Надиров И. Взаимосвязи песенного фольклора народов Среднего Поволжья и Приуралья. Межэтнические общности и взаимосвязи фольклора народов Поволжья и Приуралья: (Материалы симпозиума. – Казань, 22-23 ноября 1979 г.). – Казань, 1983. – С.49-56.
26. Мөхәммәтҗанов Р.М. Башкортстан Ык буе татарларының йола иҗаты: (Туй поэзиясе): «Татар халык иҗаты» курсы буенча читтән торып укучы студентлар өчен уку әсбабы. — Уфа: 1977.
27. Надиров И. Г.Тукай и народная песня / Габдулла Тукай. Материалы научных конференций, посвященных 80-летию народного поэта. – Казань: Таткнигоиздат, 1968. С. 183-196.
28. Надиров И. Йола поэзиясе. Татар фольклор жанрлары. — Казан, 1978. — Б. 70–82.
29. Надиров И. Сүз сәнгатенең башы – халык иҗатында. / Татарика. – Хельсинки, 1987. -143-162 б.
30. Надиров И. Шифалы чишмә / Фәнни эзләнүләр юлында. – Казан: Фикер, 2000. – 218-234 б.
31. Сәйфулина Ф.С., Җамалиева Л.Ф. Татар халык авыз иҗаты: уку-укыту ярдәмлеге.- Казан: Отечество, 2013. – 226 б.
32. Татар мифлары. 1 нче китап (төзүчесе Г.Гыйльманов). – Казан: Тат. кит. нәшр., 1996.
33. Татар мифлары. 2 нче китап (төзүчесе Г.Гыйльманов). - Казан: Тат. кит. нәшр., 1999.
34. Татар фольклоры жанрлары. – Казан, 1978.
35. Татар фольклорында социаль мотивлар. – Казан, 1986.
36. Уразман Р. Татар халкының йолалары һәм бәйрәмнәре. — Казан, 1992.
37. Урманче Ф. Татар халык иҗаты. Югары уку йортлары һәм колледжлар өчен дәреслек. — Казан: Мәгариф, 2002.
38. Урманче Ф. Татар халык иќаты. Югары уку йортлары һәм колледжлар өчен дәреслек. — Казан: Мәгариф, 2002.
39. Урманчеев Ф. Борынгы фольклор һәм бүгенге әдәбият // Татар әдәбияты

мәсьәләләре. Сигезенче җыентык.- Казан: КДПИ, 1978.- 81-96 б.
40. Урманчеев Ф. Татар мифологиясе // Фәнни эзләнүләр юлында.— Казан: Фикер, 2000.
41. Урманчеев Ф. Халык авазы: Татар халык бәетләре тарихыннан очерклар. – Казан, 1974.
42. Фольклор жанрларын анализлау. – КДУ нәшрияте, 1986.
43. Фольклор жанрларын система итеп тикшерү. – Казан: КДУ нәшрияте, 1987.
44. Хөснуллин К. Мөнәҗәтләр һәм бәетләр.- Казан: “Раннур”китап нәшрияты, 2001.
45. Ягъфәров Р. Балалар фольклоры турында // Татар халык иҗаты. Балалар фольклоры.- Казан: Тат. кит. нәшр., 1993.
46. Ярми Х. Татар халкының поэтик иҗаты. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1967.
47. Ярми Х., Җамалетдинов Л. Татар халык әкиятләре. Жанрның төрләре һәм аны өйрәнү тарихы / Татар халык иҗаты. Әкиятләр. 1 нче китап. Казан: Тат. кит. нәшр., 1977. - Б. 7-26.

Өстәмә әдәбият:

1. Арикеева З. Традиционный родильный обрядовый комплекс татар, проживающих в Саратовской области и Мордовии. – Проблемы филологии народов Поволжья. Межвузовский сборник научных статей. – М.-Ярославль: Ремдер, 2007. – С. 174-179.
2. Баязитова Ф. Гомернең өч туе .Татар халкының гаилә йолалары. – Казан: Тат. кит.нәшр., 1992.
3. Баязитова Ф. Керәшеннәр. Тел үзенчәлекләре һәм йола иҗаты. – Казан: Матбугат йорты, 1997.
4. Баязитова Ф. Татар халкының бәйрәм һәм көнкүреш йолалары. – Казан: Тат. кит.нәшр., 1995.
5. Гатина Х. Вакытында табылган якутлар: Әкиятләр, истәлекләр, хатлар. – Казан: Тат. кит. нәшр., 2006.
6. Гыйләҗетдинов С. Риваятьләр, легендалар һәм мифологик хикәятләр турында // Татар халык риваятьләре һәм легендалары. – Казан: “Раннур”, 2000. – Б. – 3- 17.
7. Җамалетдинов Л. Тылсымлы әкиятләрдә елан белән бәйле мифологик образлар // Борынгы татар фольклоры мәсьәләләре. – Казан, 1984. – Б. 17-36.
8. Җамалетдинов Л. Әкиятләрнең кайбер поэтик үзенчәлекләре // Фольклор теле- шигърият теле. Казан: Фикер, 2001. – Б. 45- 66.
9. Җамалетдинов Л. Тукай һәм әдәби әкият // Казан утлары. – 1979. - № 4. – Б. 160-164.
10. Җамалиева Л. Г.Ибраһимовның “Татар хатыныниләр күрми” әсәрендә туй йоласының әдәби чагылышы // Роль просветительской деятельности и культурного наследия выдающихся деятелей национальной культуры в формировании активной жизненной позиции современной личности

(Материалы республиканской научно-практической конференции имени Фатыха Амирхана).- Казань, 2007. – Б. 42-44.
11. Җамалиева Л. Татар, башкорт, чуаш халык җырларында жанр һәм тема уртаклыклары // Татар фольклоры мәсьәләләре. – Казан: Фикер, 2004. – Б. 138-144.
12. Закирова И. Космогоник миф һәм легендаларның телдә сакланган эзләре // Фолькор теле – шигърият теле. – Казан: Фикер, 2001. – Б. 67- 76.
13. Ибраһимова Л. Төрки халыклар иҗатында “Чура батыр” дастаны. –Казан: Фикер, 2002.
14. Исәнбәт Н. Отканга – мәкаль, тапкырга – табышмак. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1973.
15. Исхакова-Вамба Р. Татарское народное музыкальное творчество. Казань: Тат. кн. изд., 1997.
16. Кариева Л. Татар мифологиясендә илаһи образлар (типологик яссылыкта) / Типология татарского фольклора.- Казань: Издательство “Мастер-Лайн”, 1999. – С.138-155.
17. Касыймов Э. Татар халык әкиятләрен җыю һәм бастырып чыгару тарихыннан // Татар теле һәм әдәбияты. – Казан: 1963. – 2 китап.- Б. 246-263.
18. Латыйфи Ф. Бер ананың игез уллары без / Чура Батыр: татар халык дастаны. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1993. – Б. -3-11.
19. Мәхмүтов Х. Борынгылар әйткән сүзләр (VIII–XVIII йөз төрки-татар ядкарьләрендә афоризмнар). — Казан, 2002.
20. Мәһдиев М.С. Татар халык җырларының поэтикасы // Халык иҗаты әсәрләрен система итеп тикшерњ тәҗрибәсе: фәнни хезм. җыент. — Казан: Казан ун-ты нәшр., 1982. — Б.65–110.
21. Мифы народов мира. Энциклопедия в 2-х т. Т.I. Москва: Сов. энциклопедия - 1991, Т.2. – 1992.
22. Надиров И. “Идегәй” дастанының поэтикасы. Языки, духовная культура и история тюрков: традиции и современность: Труды международной конференции в трех томах, 9-13 июнь, 1992 г. Казань, том. 2. Академия наук Татарстана. – Москва: Инсан, 1997. – С. 165-167.
23. Надиров И. “Идегәй” нең шигърият дөньясы. // Казан утлары. – 1997.
24. Надиров И. Акмулла иҗатында фольклор традицияләре. Поэт - просветитель Акмулла: Материалы юбилейных торжеств и научных конференций, посвященных 150-летию со дня рождения / Казань, 1983. – С. 97-105.
25. Надиров И. Бөек Ватан сугышы чорында халык иҗаты // Татар теле һәм әдәбияты. – Казан: Тат.кит.нәшр., 1959. – 1 чыгарылыш. – Б. 214-249.
26. Надиров И. Традиционные образы татарской народной лирики / // Развитие гуманитарных наук в Татарии. — Казань, 1977. — С.130-139.
27. Надиров И. Халык иҗатына тугрылык: (М.Җәлил һәм фольклор) Социалистик Татарстан. – 1976 ел, 12 февраль. – Автордашы: Н.Ибраһимов.

28. Надиров И. Халык һәм җыр. — Казан: Тат. кит. нәшр, 1961.
29. Нигмедзянов М.Н. Татарская народная музыка.— Казань: Магариф, 2003.
30. Поэтика татарского фольклора (Сост. Х.Махмутов). Казань, 1991.
31. Пропп В.Я. Фольклор и действительность. – Москва: Наука, 1976.
32. Садекова А. Фольклор в эстетике Галимджана Ибрагимова. – Казань, 1995.
33. Садыйкова А. Мөнәҗәтләрдә тел-сурәтләү чаралары // Фольклор теле-шигърият теле. – Казан: Фикер, 2001. – Б. 55- 66.
34. Татар фольклоры мәсьәләләре (Төзүчесе И.Закирова). – Казан: Фикер, 2004.
35. Уразманова Р. Современные обряды татарского народа. – (Историко-этнографическое исследование). – Казань: Татарское кн. изд-во, 1984. – 144 с.
36. Урманче Ф. "Татар мифологиясе" аңлатмалы сүзлеген төзүнең төп принциплары // Фолькор теле – шигърият теле. – Казан: Фикер, 2001. – Б. 3- 22.
37. Урманче Ф. Идегәй. Нурсолтан. Сөембикә. — Казан, 1997.
38. Урманче Ф. Лиро-эпос татар Среднего Поволжья: Основные проблемы изучения баитов. – Казань:Татар.кн. изд-во, 2002.
39. Урманче Ф. Роберт Миңнуллин: шигъри осталык серләре . – Казан: Мәгариф, 2005. - 335 б.
40. Урманчеев Ф. Волшебный клубок: Муса Джалиль и народное творчество. – Казань, 1995.
41. Урманчеев Ф. Героический эпос татарского народа. — Казань, 1984.
42. Ханзафаров Н. Н.Исәнбәт драматургиясендә фольклор геройлары / Нәкый Исәнбәт драматургиясе (жанр, конфликт һәм герой проблемалары). - Казан: Тат. кит. нәшр., 1982. – Б. 73-105.
43. Хәмит Ярми. Галим һәм Шәхес: Мәкаләләр, истәлекләр, хатлар (Төзүчесе Х.Мәхмүтов). – Татар.кит.нәшр., 2004.
44. Хөснуллин К. Мөнәҗәтләр һәм бәетләр.- Казан: "Раннур"китап нәшрияты, 2001.
45. Шәмси С. Татар мифологиясенең популяр образы // Борынгы татар фольклоры мәсьәләләре. Казан, 1984. – Б. 142-153.
46. Ягъфәров Р. Такмакларның поэтикасы турында // Фольклор теле-шигърият теле. Казан: Фикер, 2001. – Б.36-44.
47. Ярми Х. Мәкаль һәм әйтемнәр турында // Татар халык мәкальләре һәм әйтемнәре. – Казан: Тат.кит. нәшр., 1960 – Б. 3- 11.
48. Ярмухаметов Х., Урманчеев Ф. Народно-поэтическое творчество / Татары Среднего Поволжья и Приуралья. – Москва: Наука, 1967.- С. 408-441.

Фольклор әсәрләре текстлары:

1. Болгар, Казан төшми телләрдән: Риваятьләр һәм легендалар. (Төзүчеләре - Мәхмүтов Х., Гыйләҗетдинов С.). – Казан: Мәгариф, 2001.

2. Заманалар узган – дастан туган: Дастаннар (Төзүчесе Ф.Урманче).- Казан: Мәгариф, 2001.
3. Идегәй: татар халык дастаны. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1994.
4. Йомгак таптым: Балалар фольклоры (Төзүчесе Р.Ягъфәров). – Казан: Мәгариф, 2000.
5. Мең дә бер мәзәк. (Төзүчесе һәм әдәби эшкәртүчесе Г.Бәширов). – Казан:Тат.кит. нәшр., 1963.
6. Мөнәҗәтләр. Төзүчесе, сүзлек һәм искәрмәләрне әзерләүче А.Х.Садыйкова. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2005.
7. Насыйри К. Сайланма әсәрләр. 4 томда, 3 том. (Төзүчесе һәм кереш мәкалә авторы Х.Мәхмүтов). – Казан: Тат. кит. нәшр., 2005.
8. Тарих мең дә сигез йөз дә: Бәетләр, мөнәҗәтләр (Төзүчесе Ф.Урманче). – Казан: Мәгариф, 2000.
9. Татар халык иҗаты. Әкиятләр, 2 китап (кереш мәкалә авторы Л.Җамалетдинов). Казан: Тат. кит. нәшр., 1978.
10. Татар халык иҗаты. Әкиятләр. 1 нче китап (кереш мәкалә авторлары Х.Ярми, Л.Җамалетдинов). Казан: Тат. кит. нәшр., 1977.
11. Татар халык иҗаты. Әкиятләр. 3 нче китап (төзүчесе һәм кереш мәкалә авторы Л.Җамалетдинов) Казан: Тат. кит. нәшр., 1981.
12. Татар халык иҗаты. Балалар фольклоры (кереш мәкалә авторы Р.Ягъфәров) Казан: Тат. кит. нәшр., 1993.
13. Татар халык иҗаты. Бәетләр (кереш мәкалә авторлары Ф.Әхмәтова, И.Надиров, Р.Ягъфәров). - Казан: Тат. кит. нәшр., 1983.
14. Татар халык иҗаты. Дастаннар (кереш мәкалә авторы Ф.Урманче). - Казан: Тат. кит. нәшр., 1989.
15. Татар халык иҗаты. Йола һәм уен җырлары. (кереш мәкалә авторы Н.Надиров). - Казан: Тат. кит. нәшр., 1980.
16. Татар халык иҗаты. Кыска җырлар (кереш мәкалә авторы И.Надиров). - Казан: Тат. кит. нәшр., 1976.
17. Татар халык иҗаты. Мәзәкләр (кереш мәкалә авторы Х.Мәхмүтов). Казан: Тат. кит. нәшр., 1979.
18. Татар халык иҗаты. Мәкальләр һәм әйтемнәр (кереш мәкалә авторы Х.Мәхмүтов) Казан: Тат. кит. нәшр., 1987.
19. Татар халык иҗаты. Риваятьләр һәм легендалар (кереш мәкалә авторы С.Гыйләҗетдинов). - Казан: Тат. кит. нәшр., 1987.
20. Татар халык иҗаты. Табышмаклар (кереш мәкалә авторы Х.Мәхмүтов). Казан: Тат. кит. нәшр., 1977.
21. Татар халык иҗаты. Тарихи һәм лирик җырлар (кереш мәкалә авторы И.Надиров). - Казан: Тат. кит. нәшр., 1988.
22. Татар халык иҗаты: Хрестоматия (Төзүчеләре, кереш мәкалә, аңлатмалар һәм библиографик күрсәткечләрне әзерләүчеләр – Ф.Урманчеев, К.Миңнуллин). – Казан: Мәгариф, 2005.
23. Татар халык мәкальләре (кереш мәкалә авторы һәм җыючысы, төзүчесе Нәкый Исәнбәт). Өч томда. - Казан: Тат.кит. нәшр., 1959, 1963, 1967.

24. Татар халык риваятьләре һәм легендалары (Төзүчесе С.Гыйләҗетдинов). – Казан: “Раннур”, 2000. – Б. – 3- 17.
25. Тукай Г. Халык әдәбияты // Әсәрләр: 5 томда. - Казан: Тат. кит. нәшр. - 1985. -Т. 4. - Мәкаләләр, хикәяләр, фельетоннар. (1907-1913) . -Б. 163-186.
26. Хуҗа Насретдин мәзәкләре: Мәзәкләр. Төзүчесе Н.Вәлитова. – Казан: Тат.кит.нәшр., 1992.
27. Чура Батыр: татар халык дастаны. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1993. – 63 б.

в) программное обеспечение и Интернет-ресурсы -

- http://tatkniga.ru
- http://www.magarif.com
- http://www.tatarstan.ru/books/
- E-mail:idelpress@mail.ru

Зачет өчен сораулар

1. Фән буларак фольклористика, аның үзенчәлеге, бурычлары.
2. Татар халык авыз иҗатының тармаклары. Аларның үзара бәйләнеше. Үзенчәлекләре.
3. Фольклор әсәрләрендә синкретизм, татар халык авыз иҗатының милли үзенчәлекләре.
4. Татар фольклористикасын фәнни җирлектә өйрәнү. Фольклористика өлкәсендә эшләгән күренекле әдипләрнең һәм галимнәрнең (К.Насыйри, Н.Исәнбәт, Г.Бәширов, Х.Ярми, Ф.Урманчеев, Х.Мәхмүтов һ.б.) хезмәтләре.
5. Татар халык авыз иҗатының язма әдәбият белән бәйләнеше.
6. Татар халык авыз иҗатын өйрәнүдә Каюм Насыйриның эшчәнлеге.
7. Татар халык иҗатын өйрәнүдә Габдулла Тукайның эшчәнлеге. Шагыйрьнең "Халык моңнары", "Халык әдәбияты" хезмәтләре, фольклорга нигезләнгән әсәрләре.
8. Татар халык авыз иҗатын өйрәнүдә Нәкый Исәнбәт эшчәнлеге.
9. Татар халык йолалары, аларның төрләре, йола иҗатының тәрбияви әһәмияте, сәнгатьчә үзенчәлеге.
10. Татар халкының туй йолалары. Аларның сәнгатьчә үзенчәлеге.
11. Татар халкының бүгенге йолалары, аларның тәрбияви әһәмияте: Сабан туйлары, аларны үткәрү тәртибе.
12. Татар халык иҗатында гаилә һәм көкүреш йолалары, аларның дини йолалар белән мөнәсәбәте һәм үзара бәйләнеше.
13. Татар халык иҗатында календарь йолалар һәм аларның поэзиясе.
14. Өмә поэзиясе, аларны оештыру һәм үткәрү тәртипләре.
15. Әкиятләр. Аларны төркемләү. Әкиятләрне җыю һәм өйрәнү тарихы. Әкиятләрнең сәнгатьчә эшләнеше.
16. Татар халык әкиятләрендә традицион алымнар. "Камыр батыр" әкиятенә анализ.
17. Әкиятләрдә традицион образлар. "Таңбатыр" әкиятенә анализ.
18. Көнкүреш әкиятләре. Аларны төркемләү. "Зирәк карт", "Саран белән юмарт" әкиятләренә анализ.
19. Тылсымлы әкиятләр. Аларның тематикасы һәм сәнгатьчә эшләнеше.
20. Татар халык җырлары. Кыска һәм озын лирик җырлар, аларның тематикасы һәм сәнгатьчә эшләнеше.
21. Тарихи җырлар, аларның тематикасы. "Кара урман", "Көзге ачы җилләрдә", "Ком бураны" җырларына поэтик анализ.
22. Татар халык җырларын җыю һәм өйрәнүдә И.Надиров, К.Миңнуллин, Җ.Фәйзи, А.Ключарев, М.Нигъмәтҗәнов, З.Сәйдәшева, Р.Исхакова-Вамба хезмәтләре.
23. Татар халык иҗатында дуслык, туганлык, мәҗлес җырлары. "Дусларым, дус ишләрем", "Ак калфак" җырларына поэтик анализ.

24. Уен җырлары. Аларның тематикасы, художество үзенчәлеге. “Ак калач”, “Күгәрчен”, “Төймә”, “Челтәр элдем читәнгә” җырларына поэтик анализ.
25. Татар халкының шаян җырларына (“Сания апа”, “Башмагым”, “Җизнәкәй”, “Өй артында егет килгән”) поэтик анализ.
26. Татар халык иҗатында дастаннар. Аларның тематикасы һәм сәнгатьчә эшләнешләре. Алыплар турындагы дастаннар.
27. Дастаннарда традицион алымнар. Тарихи дастаннар.
28. “Идегәй” дастанын туплау, өйрәнү һәм бастырып чыгару тарихы.
29. “Идегәй” дастанында тарихи чынбарлык һәм мифология. Төп геройларга анализ.
30. Мәхәббәт дастаннары. Аларның сәнгатьчә эшләнеше. Берәр дастанга поэтик анализ.
31. Болгар дәүләте чоры легендалары: “Янмый торган кыз”, “Хан кызы Алтынчәч”, “Ак бүре яруы” легендаларына анализ.
32. Татар халык легендаларының поэтик эшләнеше. “Зөһрә кыз”, “Ана йөрәге”, “Алып тавы” легендаларына анализ.
33. Риваятьләр, аларның үзенчәлеге. Казан ханлыгы чорында һәм аннан соң милли изүгә каршы иҗат ителгән риваятьләр. “Казан кайда корылган?”, “Сөембикә”, “Шәриф Кол”, “Бәхтияр Канкаев”, “Пугачев хакында...” риваятьләре.
34. Авыллар тарихы белән бәйле топонимик риваятьләр.
35. Төрки-татар мифологиясендә башка халыклар белән уртаклыклар һәм милли үзенчәлекләр.
36. Мифологик хикәятләр һәм мифик образлар.
37. Татар халык иҗатында бәетләр. Аларның төрләре, сәнгатьчә эшләнешләре.
38. “Сак-сок бәете”, аның эчтәлеге, сәнгатьчә эшләнеше.
39. Татар халык иҗатында мөнәҗәтләр. Аларның төрләре, поэтик эшләнеше, халыкта яшәү һәм башкарылу үзенчәлеге.
40. Татар халкының афористик иҗат төрләре. Аларның сәнгатьчә үзенчәлекләре, тәрбияви әһәмиятләре, өйрәнелү тарихы.
41. Мәкаль һәм әйтемнәр. Аларны тематик яктан төркемләү. Мәкаль-әйтемнәрнең сәнгатьчә эшләнеше.
42. Табышмаклар. Аларны төркемләү. Табышмакларның сәнгатьчә үзенчәлеге.
43. Сынамышлар. Аларның функциясе, эчтәлеге.
44. Мәзәкләр. Мәзәкләрнең төзелеше, төрләре, сәнгатьчә эшләнеше. Мәзәкләрне өйрәнүнең торышы.
45. Хуҗа Насретдин мәзәкләре. Аларның тематикасы, сәнгатьчә эшләнеше.
46. Халык уеннарының үзенчәлеге. “Йөзек салыш”, “Сукыр тәкә”, “Кем сукты?” кебек уеннарны башкару тәртибе, аларның тәрбияви әһәмияте.
47. Балалар фольклоры. Аның халык педагогикасы белән бәйләнеше. Бала багу поэзиясе. Бишек җырлары, кузгаткычлар, мавыктыргычлар.

48. Балалар фольклорын төркемләү, аның принциплары. Балалар фольклорының жанр төрлелеге, тел-сурәтләү чаралары. Бу өлкәдә эшләгән галимнәр.
49. Балачак поэзиясе. Эндәшләр, үртәвечләр, санамышлар, аларның поэтик төзелеше.
50. Балалар фольклорында такмаклар, такмазалар. “Әнисә”, “Чат-чат” такмакларына һәм “Бай” такмазасына анализ.
51. Балалар уеннары, аларның төрләре һәм үзенчәлеге. Балалар уеннарында синкретизм.
52. Балалар фольклорында чәчмә формадагы әсәрләр. “Ни өчен ни булган” төрендәге әкият-легендалар, аларның үзенчәлеге. Балалар фольклорының тел-стиль үзенчәлекләре.
53. Татар халык иҗатын укыту-тәрбия эшендә куллану, моны гамәлгә ашыру юллары.
54. Фольклор һәм язма әдәбиятның үзара мөнәсәбәте һәм бер-берсенә йогынтысы.